

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות אחרי מות קדושים, תש"ע
מספר 858

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

קדושים תהיו

מדרשים ופרשנים¹ משווים בין עשרת הדיברות ובין מקבץ המצוות שבראש פרשת קדושים (פרק יט), ונשווה כאן את פתיחות שניהם: הדיברות פותחות: "אֲנֹכִי ה' אֶל־לְהִיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" (שמ' כ:ב; דב' ה:ו) – פתיחה משפטנית המגדירה את חובתנו לעבוד את ה', כלשון הכתוב "כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויק' כה:נה). אבל פרשתנו פותחת במתן טעם רוחני תיאולוגי לדרישה של קיום מצוות: "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֶל־לְהִיכֶם" (יט:ב); לאו־דווקא עבדות (פורמאלית) לה' אלא דבקות מרצון אל מידת הקדושה של הבורא.

אמנם בהקשר של כל אחד משני קובצי המצוות מוזכר גם המוטיב החלופי, דהיינו: בהצעת-מבוא לקראת עשרת הדיברות אומר ה' לישראל: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מְמַלְכֵת פְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמ' יט:ו), ולקראת סוף קובץ המצוות של "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ" מוזכרת פעמיים יציאת מצרים: פעם אחת בצמידות עניינית אליה בעניין חמלה על הגר – "כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויק' יט:לד), ומיד אחר-כך: "אֲנִי ה' אֶל־לְהִיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם:לו), צמוד לחובת דיוק במשקלות ומידות. דהיינו בלי קשר ענייני ליציאת מצרים.²

הכותרת של פרשתנו פותחת פתח לשאלה שפרשנים, תיאולוגים ואנתרופולוגים עסקו בה: משמעות המושגים קדוש, קדושה.³ הנושא והשלכותיו רחבים מאוד, ואנו נעסוק להלן רק במשמעות עצם המושג: "קדוש" הוא כינוי לבורא, ו"קדושה" היא מכלול התכונות שהמקרא, ובעקבותיו בני אדם מייחסים לבורא. כשנדרשת קדושה מאדם, משמע שעל האדם ללכת בדרכיו של הקב"ה בשני אופנים:

א. ללכת בדרך החוקים שה' מצוונו, כגון "בְּכָל־הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶל־לְהִיכֶם אֶתְכֶם תֵּלְכוּ" (דב' ה:ל).⁴
ב. להידבק בתכונות שהמקרא והמסורת מייחסים לבורא, כפי שנאמר על יורשי אברהם: "וְשִׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בר' יח:ט).⁵ אכן, גם לדבר זה מכון פסוקנו "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֶל־לְהִיכֶם" (... קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֶל־לְהִיכֶם".

אם כן, כשם שעל פי עקרון שלילת התארים של הרמב"ם⁶ אנו מתארים את תכונות ה' באופן אנתרופואטי, כלומר על-פי תכונות חיוביות של בני אדם, מחוסר אפשרות להבין ולבטא את מהותו האמיתית של הבורא, כך בהיפוך הדבר פונה פסוקנו אל האדם בתביעה תיאופאטית: להשתדל ולנסות להידמות במשהו לתכונה של הבורא שהוא "קדוש": תכונה מוחלטת עד כדי היותה בלתי נתפסת בחושינו. כך על דרך שאמרו אבותינו (בבלי סוטה יד ע"א):

¹ ראו ויק"ר כד, ה, תק.תקלז-תקלח; תנח"ה קדושים ג, לז ע"ב; תנח"ה קדושים ג: ראב"ע לויק' יט:ב-ג.
² חז"ל (ב"מ סא ע"ב, מובא ברש"י לתורה על אתר) בנו קשר: במכת בכורות דייק הקב"ה להבחין בין בכור לשאינו בכור.

³ ראו י"ש ליכט, ערך "קדש", "קדוש", "קדושה", "קדושה ה'", אנציקלופדיה מקראית ז, תשל"ו, עמ' 62-44.
⁴ עוד היקרויות: דב' יג:ח; יד:כח; לא:כט; שמו"ב כב:כב; מל"ב כא:כב; יר' ה:ג-ה; מש' י:כט; יר' ז:כג; ועוד.
⁵ עוד היקרויות: שמ' לג:יג; יש' ב:ג; נה:ח; תה' קג:ו.
⁶ מורה נבוכים, חלק א, פרקים כו; נג-ס.

ואמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב "אֶחָרֵי ה' אֶל־לִהְיֶכֶם תִּלְכוּ" (דב' יג:ה), וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר "כִּי ה' אֶל־לִהְיֶיךָ אֵשׁ אֶכְלָה הוּא" (דב' ד:כד), אלא להלך אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא, מה הוא מלביש ערומים... אף אתה הלבש ערומים. הקדוש ברוך הוא ביקר חולים... אף אתה בקר חולים. הקדוש ברוך הוא ניהם אבלים... אף אתה נחם אבלים. הקדוש ברוך הוא קבר מתים... אף אתה קבור מתים.

ככל הנאמר, הכינוי 'קדוש' חל על כל דבר הקשור לאלוהות. כך בעבודה זרה, שבה "קדש" ו"קדשה" הם אנשים ונשים הנתונים לעבודת מקדש, ובעיקר לזנות פולחנית על גווינה, עד שהיה לכינוי מעודן לזנות בכלל.⁷ להבדיל מזה, בעבודת ה' יש איש צדיק המכונה "איש קדוש" (מל"ב ד:ט) וכן מלאכי ה'.⁸ יש שבט הכוהנים (ויק' כא:ח-ז) ויש עם ישראל המכונים בכינוי הקדושה.⁹

כיוון שראוי לעבוד את ה' באופן טוטאלי – "וּבְכָל-מְאֻדְךָ" (דב' ו:ה), ניתן להבין או לדרוש: בכל ממדיך,¹⁰ כלומר בכל הממדים הגשמיים שבתוכם מצוי האדם: ממד הזמן וממדי המרחב. ואף שקדושות אלו רוחניות הן, הרי כיוון שהועברו אל העולם המוחשי הן מוגדרות כהלכות מעשיות ומודרגות בדרגות קדושה בעלות השלכות הלכתיות-מעשיות.

בממד המקום מונה המשנה (כלים א:ו-ט) עשר דרגות קדושה החל מכל ארץ ישראל ועד קודש הקודשים שבמקדש, לפי איסורי כניסה של טומאות לדרגותיהן.¹¹ במקביל מודרגות הקדושות בזמן לפי איסורי מלאכה ועונשיהם: שבת, יום הכיפורים, ימים טובים ועד חול המועד.¹² אם נתעלם מן השבת, שקדושתה העילאית היא מעבר לממדים החושיים, נמצא הקבלה מסוימת בין קדושות הממדים: ביום הכיפורים, השני במעלת הזמן, נכנס הכוהן הגדול לקודש הקודשים, החשוב שבמקומות; בימים טובים, שעיקרם הם שלושת הרגלים, עולים ישראל לקדושת ירושלים והמקדש כדי להודות על פירות ארץ ישראל.¹³ כאן נעיר על המגמה שבדורות האחרונים להעדיף את הערך המופשט-רוחני של הזמן על הערך המוחשי והגשמי של קדושת המקום. נמצא זאת במסתו של הרב א"י השל על השבת,¹ המתאר את האופי הכוחני של האדם בממד המקום, שבו הטכנולוגיה משעבדת את החלל, ותוך כדי כך משתעבד האדם לטכנולוגיה ולחלל, לעומת ממד הזמן, שבו חופשי האדם בניצול זמנו ושליט על מהות עיצובו. לכן, לדעת השל, עיקר חובת ההתקדשות חלה על האדם בממד הזמן. קדושת השבת נקבעה עם בריאת העולם, היא ולא קדושת שום מקום. קדושת המקומות לא נקבעה לישראל אלא בדיעבד, כאשר הוכיח מעשה העגל שאינם מסוגלים לעבודת ה' בלי חפצים מוחשיים, וזה כולל מקומות קדושים מסוימים. כמובן, נגד טיעון זה יש לטעון שתזמון זה של מעשה העגל אינו אלא מגמה אחת שבמדרש – אמוראים.² לפי פשט המקרא ולפי פרשני הפשט³ ולפי המשתמע ממדרשי תנאים⁴ קדם הציווי על בניית

⁷ בר' לח:יג-יד: כשרעו של יהודה מחפש אחרי זונה (לכאורה) מסוימת, הוא מכנה אותה קדשה.

⁸ דניאל ז:יח-כב; איוב טו:טו.

⁹ כגון דב' ז:טז; יד:ב; כא; כו:מט; ויק' יט:ב.

¹⁰ משורש מד"ד נדרש "בכל מאודך" בספרי דב' לב, עמ' 55, ומובא ברש"י לתורה. א' מירסקי (דעת מקרא, ירושלים תשס"א) מפרש: בכל מידה ושיעור.

¹¹ למעשה הן אחת עשרה דרגות קדושה, שביניהן יש עשר הדרגות. ספרי זוטא לבמ' ה:ה (עמ' 229-228). הרוב מובא גם בבבבב רבה ז, ח) מונה שלוש עשרה דרגות, ולדעת ר' יהודה שם הן ארבע עשרה.

¹² וסימנך מס' העולים לקריאת התורה: שבעה בשבת, שישה ביום כיפור, חמישה בימים טובים ארבעה בחול המועד ובראש חודש, ושלושה בימי חול.

¹³ השל (ראו הערה 18, בעמ' 7-8) אומר שיהדות חז"ל והדורות העדיפה את מוטיב הזיכרון ההיסטורי שבשלושת הרגלים על פני תוכניהם החקלאיים שבמקרא. זה נכון רק חלקית, כיוון שהמוטיבים של הודיה ותפילה על יבול לא נעלמו מהחגים ומהלכותיהם, והם שבים ונעורים בשובנו לארצנו. ואדרבה, הרגלים הם דוגמה ומופת לשילוב בין קדושת המקום לקדושת הזמן ההיסטורי.

¹ A.J. Hesdnel, *The Earth is the Lord's; The Sabbath*, N.Y. 1966. אנו מתייחסים לחלק "השבת"; עמ' 10-1.

² תנחומא תרומה ח, כי תשא לא, פקודי יא. בשני המקורות הראשונים הם דברי ר' יהודה בר' שלום, בדור החמישי (והאחרון) של אמוראי א"י, שכך דרש מתוך המוטיב החז"לי, שעיקר עיסוקו של משה בהר סיני היה ללמוד תורה מפי הקב"ה, בעיקר תורה שבעל פה. אפשר שר' יהודה מביא זאת תוך מגמה אנטי-נוצרית; אם ברוב ארבעים יום הראשונים והאחרונים, ואולי גם האמצעיים, למד משה את התורה מפי ה' (וראו שמות רבה מז:ה, ז-ח), לא עסק אז במיוחד בלימוד בניין המשכן, שנדחה עד לסוף מאה ועשרים יום ששהה משה בהר (ראו תנח"כ-תישא לא). מגמה אנטי נוצרית ניתן לראות גם בהמעטת חשיבותם של המשכן והמקדש, שהם רק בדיעבד. כך מבטלים את הטיעון הנוצרי, שחורבן המקדש מעיד על נטישת ה' את ישראל. ואולי להפך, נגד האמונה הנוצרית שאין כפרת עוונות אלא דרך "אותו האיש", רעיון זה בא לומר שלישראל מיועדת כפרה אחרת. כללית, הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" נוח ליישום כאן, כי ציווי משה לישראל על הקמת המשכן, ובעקבותיו הקמתו למעשה, אכן היו אחרי מעשה העגל. ראו על כך את דברי התנא ר' מאיר בשהש"ר א 12, א. ברור לנו מדוע פרשן בעל גישה פילוסופית כר"ע ספורנו (לשמ' כד:יח; לא:יח) נוקט כאן בשיטה מדרשית של "אין מוקדם ומאוחר בתורה". פחות ברור, מדוע הלך גם רש"י (לשמ' לא:יח) בדרך זאת.

המשכן למעשה העגל, ורק הביצוע נדחה לאחרי החטא: "בְּהוֹצֵיָךְ אֶת-הָעַם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת-הָאֱלֹהִים עַל הַהָר הַזֶּה" (שמ' ג:יב) נאמר למשה בהר הא-להים, הוא סיני, לפני מעשה העגל, ולפניו שרו ישראל "מקדש ה' כוננו ידיך" (שם טו:יז).

ברור שרשאי הפרשן לפרש והדרשן לדרוש ולומר שעדיין ציווי המשכן והמקדש הם בדיעבד, שהרואה אחרית מראשית ידע את טבעם השפל של ישראל ולכן הקדים והכין רפואה למכה. ואולם אם נתעלם מהנחות יסוד אידיאולוגיות (שלהן השלכות פוליטיות), הרי נשאל: מדוע להעדיף קדושת ממד אחד על פני קדושת הממד האחר, כאשר כאמור, יש לעבוד את הבורא בכל ממדי העולם הזה? נוסף על זה שלפי הפיזיקה החדשה מיסודו של איינשטיין הזמן הוא אחד מממדי החלל, הרביעי שבהם. לפיכך אין הבדל, ובוודאי לא ניגוד בין קדושת הזמן לקדושת המקום. השל מזכיר חידוש זה בפיזיקה אך מוסיף שאין הוא משפיע על תחושותיו והכרותיו של האדם.⁵ האם קביעה זו מוחלטת? יש הכרות אסטרופיזיות שנשתלבו בתודעת האדם המודרני. על כל פנים, הידיעה על אודות אחדות הזמן והחלל ראוי שתשמש לביסוס ולהעמקה של עבודת הבורא והאמונה בו, שהוא האחדות העליונה. לכאורה יש ויכוח יסודי בדבר "עצמיות הקדושה": בין תורת ה"כוזרי" מצד אחד שנציגיה היום הם תלמידי הראי"ה קוק, הסוברים שקדושת מקומות היא עצמית ותמידית, ובין הרמב"ם, שממשיכו הקיצוניים היו בעל ה"משך חכמה"⁶ ואחריו פרופ' ישעיה ליבוביץ, האומרים שקדושת מקומות מותנית בתנאים דתיים, מוסריים או דמוגרפיים. אולם נראה שאין הבדל כה עקרוני בין שתי העמדות: שתיהן מודות שאין קדושת מקום חלה אלא באתר שהבורא האציל עליו קדושה. הוויכוח הוא כרונולוגי: קדושת ארץ ישראל, ירושלים והמקדש – האם משנקבעה קיימת היא לעד וללא הפסק, או שמא מותנית קדושתם, ואולי הותנתה מראש, במצבים מסוימים?⁷ אף הוגה רציני ואף עובד ה' אינו סובר שאתר או חפץ מסוים יש בו קדושה מתוך עצמו, מעין טוֹטֵם פגאני. לכן קברי צדיקים אינם מקומות קדושים. אף הסבורים שראוי לכבד את זכרם של צדיקים על ידי טיפוח קבריהם ועלייה לשם כדי לזכות להשראה דתית מצדקתם, יודו שאלה מקומות טמאים שאסור לכוהן לקרב אליהם. הכינוי הראוי לקברי צדיקים הוא אתרי מורשת וזיכרון.

לכאורה יש עוד קדושה: **קדושת חיי אדם**. מושג זה נוצר בעידן המודרני, בעידן החילון, כאשר רבנים ופובליציסטים דתיים ביקשו להגיש לציבור היהודי הכללי מושגים דתיים בעטיפה ידידותית, ניטראלית או חילונית. כך באה "טהרת המשפחה" החיובית במקום הלכות נידה;⁸ "משפט עברי"⁹ לאומי במקום דיני ממונות או "חושן המשפט"; "תורת ישראל"¹⁰ במקום תורת ה' או תורת משה. כך גם המושג "קדושת חיי האדם"¹¹ במשמע שחיי אדם עצמם קדושים הם, תמורת "הלכות פיקוח נפש" על פרטיהן. ועקרונית: אנתרופוצטטריות במקום תיאוצנטריות. עם כל חשיבות חיי האדם, הרי ציווי המיתה הרבים שבתורה על עוברי מצוותיה ומצווה כגון מחיית עמלק מוכיחים את ההפך. וגם אם לפי ההלכה מיתות בית דין כמעט שלא בוצעו בפועל (ראו משנה מכות א, ו), הרי עצם ציווי התיאורטי מלמד על העיקרון: "קדושת החיים" משמעה במסורת היהודית היא חובת האדם לקדש את חייו על ידי עבודת הבורא. ואז "וְהִיָּתֶם קְדוֹשִׁים לֹא-לְהִיָּכֶם" (במ' טו:מ).¹²

מנחם בן-ישר

המכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ כגון ראב"ע הקצר לשמ' לא:יח; הארוך, שם כה:א; רלב"ג שם, ח; רמב"ן שם, ב, וכן אברבנאל במבוא לפרשת תרומה. המשכן כוון לכתחילה: ספרי במדבר צב, עמ' 92; סדר עולם רבא סוף פרק ו, עמ' 30-31; מכילתא דר"י בא, מסכתא דפסחא טז, עמ' 58; שם מסכתא דשירה י, עמ' 150; והרבה במדרשי האמוראים - תנחומא, תנחומא-בוכר, שמות רבה לפרשיות תרומה, כי תשא, ויקהל פקודי.

⁴ ראו הערה 14, עמ' 109-103.

⁵ הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, חי בשנים תר"ג-תרפ"ו. ראו דבריו, בעיקר לשמ' לב 19; וכן גם, שם ג:יג; טו:טו.

⁶ ויש לכך מסקנות הלכתיות-מעשיות על חלות הקדושה. ראו מגילה י ע"א, ומקבילות.

⁷ בספרות רבנית שבתקליטור שו"ת בר אילן (גרסא 17) מצאתי 101 אזכורים של "טהרת משפחה", כולם מהעת החדשה: שניים מהם עוסקים ביוחסין, 99 האחרים בהלכות נידה.

⁸ בתקליטור הנ"ל לא מצאתי לשון זה בתוך גופי דיונים. מכאן שמונח זה לא נקלט בשיח הרבני-הלכתי.

⁹ בתקליטור הנ"ל מצאתי 250 אזכורי "תורת ישראל": 33 מהם מציינים שייכות לעם ישראל, 10 על נוהגים כמנהג ישראל; 27 על הכוונה בכתיבת סת"ם, ו-180 ככינוי לתורה. מתוכם 25 מעידן ראשונים ואחרונים, ושאר 155 מהעת החדשה, כלומר, מסוף המאה ה-19.

¹⁰ בתקליטור הנ"ל מצאתי 12 אזכורים למושג זה ודומיו, כולם משו"תים בעת החדשה. שבעה מהם עוסקים בחובה לקדש את תוכן החיים, וחמישה עוסקים בשמירת החיים עצמם.

¹¹ בשואה עלה המושג "קדושת החיים" לציון הכורח של שמירה על חיי היהודים אף תוך עברה על חוקי התורה.

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>